

Odborný posudok na habilitačnú prácu Mgr. Heleny Březinovej, PhD.

Helena Březinová: *Slavíci, mořské víly a bolavé zuby. Pohádky H. CH. Andersena mezi romantismem a modernitou.*

Príťažlivý titul práce Heleny Březinovej *Slavíci, mořské víly a bolavé zuby. Pohádky H.Ch. Andersena mezi romantismem a modernitou* sa hneď na prvý pohľad javí nielen ako zaujímavá vedecká práca ale aj komerčne zaujímavý krok. Pri prvých dvoch uvedených názvoch (Slavíci, mořské víly) sa čitateľovi okamžite vyjavia obe autorove známe texty rozprávky Slavík a Malá mořská víla). Tretia časť názvu (*bolavé zuby*) ho však pravdepodobne prekvapí, zároveň ale svojím nezvyčajným znením určite vzbudí zvedavosť a záujem. Podtitul „*Pohádky H. CH. Andersena mezi romantismem a modernitou*“ zas napovie, o čom publikácia bude. Až keď si čitateľ knihu pozorne prečítal, uvedomí si, ako premyslene autorka názov svojej knihy vytvorila. Titul knihy totiž uvedenými tromi rozprávkami určuje body pomyselného oblúku Březinovej vedeckého bádania presne v tom znení, ako ho v podtitule čitateľom priblížila, teda od romantickej až po ich modernú podobu.

Březinovej text je hneď od začiatku iný na aký je čitateľ podobných prác zvyknutý. Len čo dielo otvorí, ponúkajú sa mu hneď dva úvody. Prvý so zvláštnym podtitulom *Nedelikatní pohádky* a druhý s nekonvenčným oslovením *Co vás v knize čeká*. Je všeobecne známe, že vedecké práce sa zvyčajne začínajú úvodom s informáciami o stave výskumu, formulovaním tézy a naznačení cieľov práce. Helena Březinová však postupuje inak. Najprv upozorní na to, že témou knihy budú Andersenove rozprávky, ktoré svojím jednoduchým jazykom budia dojem, že sú napísané pre deti, ale dvojmyselnosťou svojho obsahu dokazujú, že nie sú práve výchovným ale skôr akýmsi „nedelikátnym“ čítaním pre dospelých, a preto sa čitateľ musí pripraviť na iného Andersena než toho, čo doteraz poznal. Autorka takto netradične hneď od začiatku vstupuje do dialógu s virtuálnym čitateľom a činí to isté, čo praktizuje jej autor s jeho metatextovými vstupmi do deja svojich rozprávok. „Druhý“ úvod práce formuluje už témy a ciele bádania, tiež ale v takmer dôvernom kontakte s recipientom textu.

Práca Heleny Březinovej je mohutné, hutné a mnohovrstvové vedecké dielo napísané s vysokou erudíciou v problematike, hlbokým vedeckým ponorom i bádateľským zanietením autorky. Možno ho označiť mnohými atribútmi vedy - ako literárno-historické, literárno-teoretické, jazykovo-filozofické, filozoficko-estetické, recepčno-estetické, etc., a pri každom z týchto atribútov treba hovoriť o autorkinom serióznom a vážnom bádateľskom prístupe.

Samotná štruktúra práce odkazuje na premyslený postup podávania informácií na základe vedeckého dialógu s doterajšími poznatkami výskumu, na postupný prienik do pertraktovanej problematiky, pričom autorka ani tu nezabúda na komunikáciu s čitateľom. Postupne mu ozrejmuje skúmané témy, analyzuje ich, zrozumiteľne vysvetľuje, vracia sa k už známym informáciám, resp. na ne nadväzuje a sprevádza čitateľa svojou stálou prítomnosťou v texte. Jej vedecký prístup je tak obohatený o skúsenosti pedagóga a dielo bude môcť autorka produktívne využiť aj v pedagogickom procese.

Ako česká vedkyňa celkom prirodzene predsúva Březinová do prvých častí svojej práce úvahu o recepcii Andersenových prekladov v českom jazyku a treba zdôrazniť, že aj tu, v pozitívnom zmysle jej textu, prekvapuje. Prináša totiž otvorene kritický obraz tohto procesu, pričom kvalitu recepcie podrobuje prísnemu, ale objektívnemu hodnoteniu. Do neho spadajú tak informácie súvisiace s historickou recepciou Andersenových textov ako aj kritické konštatovania a prekvapivé zistenia, ktoré na konkrétnych príkladoch odkrývajú dlhoročné neadekvátne prekladateľské postupy, neblahú prax nakladateľstiev ústiacu do rôznych neprofesionálnych zásahov, počnúc skracovaním textov, pokračujúc neadekvátnosťou jazykových riešení vplyvom tzv. prekladov z druhej ruky, t. j. prostredníctvom prekladu z iného jazyka než dánčiny, až po zmenu textu spojenú s posunom jeho pôvodného poslania. Autorkino otvorené hodnotenie tejto stránky Andersenovej recepcie v českom jazyku je odvážnym krokom a zároveň hlasnou výzvou k prehodnoteniu prekladateľskej a vydavateľskej praxe. Akosi automaticky týmto vyvoláva zvedavosť aj u čitateľov prekladov Andersena do iných jazykov a odhodlanie pozrieť sa na túto situáciu aj v cudzine.

Ak som na začiatku posudku pripomenula, že vedecké diela zvyčajne v úvodoch sumarizujú stav vedeckého bádania k problematike a, v závislosti od riešenej témy, nadväzujú na doterajšie výsledky výskumu, je samozrejmé, že ani pani Březinová, s tak bohatými skúsenosťami vedkyne, tento fakt neopomína. Hneď, ako čitateľa oboznámi so žánrom rozprávky v jeho historických a dobových koordinátoch, vrátane Andersenovho zástoja v nich, a po krátkom ponore do autorovho životného príbehu, ukáže čitateľovi, ako vedecká komunita vo svete vnímala Andersenove rozprávky v toku času. Pozornosť upriamuje však hlavne na autorov, ktorí zaznamenávajú premeny Andersenových textov v intenciách jej vlastného vedeckého záujmu, teda Andersenovej kreativity v zmysle klasiky a modernosti textovej formy a obsahu. Dozvedáme sa ale aj to, že autorka nemieni bádateľské výstupy kolegov-vedcov namnožovať bez konkrétneho dôvodu, ale do dialógu s nimi vstúpi v tých častiach svojej práce, kde to, ako sama hovorí, „naše čtení obohatí“ (s. 67). Ďalšie čítanie ukazuje, aký produktívny tento postup je. Hneď v nasledujúcich riadkoch ho pri objasňovaní viacerých komponentov Andersenovho jedinečného rozprávačského umenia vnímame ako autorkin vedecký dialóg. Březinová tak napr. v otázke ambivalentnosti určenia rozprávača podkladá svoje úvahy teóriami zvučných mien ako Brandes, Halliday, Propp alebo Larssen, v úvahe o inštancii rozprávača vychádza z eseje W. Benjamina a pri pertraktovaní témy bildungsrománu okrem Benjamina neopomenie samozrejme Goetheho ani Habermasa. Teórie, s ktorými pracuje, ale nie sú samoúčelné. Autorka ich pretavuje do konkrétnej podoby tak, že spolu ich reflektuje pri analýze vybraných Andersenových textov a postupne odkrýva prvky, ktoré ich odlišujú od tradičného rozprávania. Na tomto mieste treba pripomenúť, že Březinová pracuje s veľkým množstvom Andersenových rozprávok a tituly, ktoré sú v tomto posudku uvedené, sú iba torzom z jej korpusu. Rovnakú informáciu treba tlmočiť aj v súvislosti s prácou so sekundárnou literatúrou, z ktorej sa v tomto posudku tiež mohlo objaviť iba torzo.

Aby autorka dosiahla zámer svojho bádateľského úsilia, vyberá si v ťažisku svojho výskumu zameraného na rozборы Andersenových rozprávok metodicky cestu cez prvky autorovej poetiky. Jedná sa o výber tých umeleckých princípov a prostriedkov, ktoré robia

jeho poetiku špecifickou. Prostredníctvom nich Březinová dokazuje tézu z úvodu svojej práce spočívajúcu v posune recipienta Andersenových rozprávok od detského čitateľa k dospelému. V tejto centrálnej časti dokazuje Březinová, aký rozsiahly primárny i sekundárny materiál dokázala využiť na vypracovanie tejto, pravdepodobne dlhoročne vznikajúcej práce, a hlavne, aký veľký vlastný vedecký vklad do nej vložila. Jej text je príkladom intelektuálneho vedeckého diskurzu, v ktorom je Březinová rovnocennou partnerkou, ktorá objasňuje, potvrdzuje, ale dokáže aj polemizovať, nesúhlasiť, byť kritická, či dokonca odmietnuť názor. Svoj vlastný postoj nikdy však nenechá bez dostatočne presvedčivej argumentácie.

Nie je účelom tohto posudku vymenovať všetky fenomény, ktorými sa Březinová detailne vo svojej práci zaoberá a ktoré podrobuje analýze vo svojom vybranom korpuse všeobecne známych i menej frekventovaných rozprávok H.Ch. Andersena, a preto vymenujeme iba niektoré prvky, pričom uvedieme aj niektorých autorov, s ktorými Březinová vstupuje do vedeckého dialógu. Z aspektu naratológie približuje autorka problematiku klasickej rozprávačskej stratégie s neklasickými, typicky andersenovskými závermi, všíma si autorove extradiegetické vstupy (odkazujúce k modernite), metanaratívne komentáre s funkciou cody ale bez ponaučenia (Egginsová) alebo cody s inou funkciou (Ole Zavřiočka, Palečka, Slavík); zo žánrového hľadiska stojí v centre Březinovej pozornosti parabola ako ďalšia, skrytá, príbehová rovina textu, pričom je autorka vo vedeckom diskurze s viacerými autoritami (March-Russel, Navehová a.i.) Ťažisko rozborov tu spočíva o.i. na texte *Ole Zavřiočka, 'Ve městě jsou bludičky', pravila bába z bažiny.*) Nasleduje parabola v porovnávacom mode ako moderný variant podobenstva (tu Andersenov *Slavík* a Kafkove *Císařské poselství*) a ďalšia komparatívna štúdia už modernej paraboly na dvojníckom motíve Andersenovho *Stínu* a Kafkovej poviedky *Umělec v hladovění*. Na tomto mieste je potrebné podčiarknuť prínos autorkinho vkladu do domáceho (českého) literárneho výskumu (Kafka) ale i komparatívneho bádania vo všeobecnosti. Aby parabol nebolo málo, prichádza autorka aj s Andersenovou „hrou na parabolou“ (Emrich), fungujúcou ako zosmiešnenie procesu poznania (*Srdce žal*) a potvrdzujúcou modernitu Andersenovho textu prirovnávaného ku Kafkovej parabole s „agadou bez halachy“ (Benjamin) v poviedke *Před zákonem*.

Ďalší komplex bádateľského prístupu k Andersenovým textom v Březinovej diele môžeme z metodologického aspektu pokojne nazvať perspektívou cez prizmu „filozofie jazyka“. Autorka tu nezaprie svoje lingvisticko-filozofické poznatky a pozíciu škandinavistky, rovnako ako v predchádzajúcich častiach, opätovne presvedčivo posilňuje i pozíciu germanistky. Priame i nepriame odkazy v Andersenových textoch poukazujúce na nespoľahlivosť jazyka odkazujú na tému jazykovej skepsy, formulovanej neskôr v Hofmannstahlovom texte *Listu lorda Chandosa* a u Březinovej v tejto súvislosti prítomnej a analyzovanej na texte Andersenovej poviedky *Stín* (s inšpiráciou v Chamissovom *Petrovi Schlemihlovi*) a rozprávke *Zelení drobečkové*. Zároveň je to pre autorku príležitosť upozorniť na dvojakosť Andersenovho „tenoru“, teda vážnosti zrelej témy odetej do naivného šatu detského jazyka (s. 173) a v neposlednom rade upriamiť pozornosť na autorovu novú poetiku (aj s tematizáciou obyčajných vecí okolo nás). V nej sa hlási u Andersena k slovu moderný štýl, aký neskôr nastúpil v niektorých smeroch v 20. storočí.

Filozofiu jazyka následne autorka rozširuje o sociálny aspekt navodzujúci problematiku priam doslovného zlyhania komunikácie, ktorú rozoberá na rozprávke *Malá mořská víla*. A keďže práve táto rozprávka je typickým príkladom skracovania textu v prekladoch, konkrétne o jej záverečnú vzdušnú pasáž odkazujúcu na tematiku umenia, využíva Březinová priestor na zaradenie zaujímavej úvahy o dôvodoch takejto „amputácie“ textu (autorkin termín).

Na tému umenia autorka následne nadväzuje analýzou textu rozprávky/ poviedky *Teta Bolízubka*“, ktorú vníma ako Andersenov „kondenzovaný literárny program“ (215), pričom v závere knihy ju, popri ďalších dvoch textoch (*Ve měste jsou bludučky*, *pravila bába z bažiny* a *Zelení drobečkové*), sprístupňuje čitateľovi aj vo vlastnom preklade. V tejto rozprávke sa kondenzuje veľká časť toho, s čím autorka čitateľa oboznámila už pri iných témach a analýzach (typický „andersenovský“ rozprávač s extradiegetickými a metatextovými vkladmi, irónia, rafinovanosť dvojznačného textu, ukotvenosť témy v modernej dobe etc., etc). Odbornú diskusiu autorka síce začína reakciou na bádateľské výstupy svojich kolegov andersenológov (Mylius, Boggild a.i.), rýchlo sa ale posúva k svojej interpretačnej rovine, k Andersenovmu štýlu. Vníma v ňom prelínanie sa sna a fantázie odkazujúcich k nemeckému romantizmu (E.T.H. Hoffmann) na jednej strane a čistej reality v podobe priblíženia života istého meštianskeho domu na strane druhej. Samotný dej sa odvíja od témy umenia a umelca, nadľahčený dentálnou problematikou boľavých zubov a umelého (falošného) chrupu. Obraz však slúži ako zdvihnutý varovný prst umeniu, ak toto zamieňa alebo zahaľuje realitu do falošného obrazu. Autorka vo svojej detailnej analýze ide ešte hlbšie a vidí v texte i dobové súvislosti vývoja dánskej (škandinávskej) literatúry v období tzv. moderného prielomu iniciovaného hlavne Georgom Brandesom. Tlmočí Andersenovu reakciu na estetické požiadavky doby pretavenú do presvedčenia o vlastnej schopnosti písať literatúru tak, aby bola skutočným umením, v ktorom je okrem reality prítomný aj sen a fantázia.

Moje predchádzajúce poznámky sú však iba torzom toho, čo autorka vo svojom rozbere *Tety Bolízubky* ponúkla. Čitateľ Březinovej knihy sa môže v záverečných riadkoch tešiť na stanoviská a názory Sorena Kierkegaard na románovú a krátku formu Andersenových diel, ktoré autorka umiestňuje do zaujímavého širšieho teoretického rámca, využívajúc celú plejádu názorov a teórií z pera zvučných mien literárnej vedy. Facitom príklonu ku krátkej próze sa stáva nemožnosť zachytenia šírky životnej pravdy. Preto toľko Andersenovho nihilizmu a preto Andersenova krátka próza, zaznamenávajúca skôr fragmenty ľudskej existencie.

Kniha Heleny Březinovej je nielen erudovaným vedeckým textom, ale veda sa zásluhou Březinovej stala aj úžasným čítaním.

Práca Mgr. Heleny Březinovej, PhD. „*Slavíci, mořské víly a bolavé zuby. Pohádky H. CH. Andersena mezi romantismem a modernitou*“ nielenže spĺňa, ale aj prekračuje všetky požiadavky štandardne kladené na habilitačnú prácu.

Prácu doporučujem na ďalší postup v habilitačnom konaní.

V Bratislave, 10.05.2021

doc. PhDr. Margita Gáborová, CSc.